The Drinched Book

जिप्सी

मंगेश पाडगांवकर

पॉप्युलर बुक डेपो, मुंबई ७

किंमत तीन रुपये

पॉप्युलर प्रकाशन :५:

प्रकाशक :
गणेश रामराव भटकळ
पॉप्युलर बुक डेपो
लॅमिंग्टन रोड, मुंबई ७

प्रथमावृत्ति
डिसेंबर १९५३

वेष्टन :
दीनानाथ दलाल

मुद्रक :
विष्णु पुरुषोत्तम भागवत
मौज प्रिंटिंग ब्यूरो
खटाववाडी, मुंबई ४

अनुक्रमणिका

जिप्सी

एक जिप्सी आहे माझ्या खोल मनांत दडून

आठवतें बालपण जेव्हां होतों मी खेळत
होतों बांधीत मी घर सवंगड्यांच्या संगत
कौलें पानांचीं घराला आणि झावळ्यांच्या भिंती
आठवतें अजूनहि होतों रंगत मी किती !
पण अकस्मात होतों जात सारें उधळून
एक जिप्सी आहे माझ्या खोल मनांत दडून

शाळेंतले ते दिवस पाटी-पुस्तक हातांत
टोपी जरीची सुंदर...स्वारी निघाली थाटांत
जाड कांचेची चाळिशी लावूनिया डोळ्यांवर
होते बोलत पंतोजी उग्र रोखून नजर
पण ठरेचना मन चार भिंतींच्या जगांत
उडे खिडकीमधून दूरदूरच्या ढगांत
झाडें पानांच्या हातांनीं होतीं मला बोलावीत
शेपटीच्या झुबक्यानें खार होती खुणावीत
कसें आवरावें मन ? गेलों पळून तिथून
एक जिप्सी आहे माझ्या खोल मनांत दडून

आणि पुढें कशासाठीं गेलों घर मी सोडून ?
सारीं सारीं सुखें होतीं, कांहीं नव्हतेंच न्यून
पण खोल खोल मनीं कुणी तरी होतें दुःखी
अशा सुखांत असून जिप्सी उरला असुखी

दिसूं लागले डोंगर जरा मिटतां लोचन
तिथें कुणी तरी मला नेऊं लागलें ओढून
मिटलेल्या डोळ्यांपुढें खळखळणाऱ्या लाटा...
सळसळणारीं पानें...दूर पळणाऱ्या वाटा
वाटांसवें त्या पळालों सारें कांहीं झुगारून
एक जिप्सी आहे माझ्या खोल मनांत दडून

कधीं कधीं पहाटते उरीं आगळी प्रतीती
जाळीमधून धुक्याच्या तेज झिरपतें चित्तीं
'जाचूं लागते जिप्सीला ज्ञात विश्वाची चौकट
आणि जाणवतें कांहीं गूढ...अंधुक...पुसट !'
खेळ मांडिलेला सारा पुन्हा उधळाया सजे
आपणच निर्मिलेलें आपणच मोडूं धजे
गूढ अज्ञात धुक्यांत आणि जातसे बुडून
एक जिप्सी आहे माझ्या खोल मनांत दडून

घर असूनहि आतां घर उरलेलें नाहीं
चार भिंतींची जिप्सीला ओढ राहिलेली नाहीं
कुणीं सांगावें ? असेल पूर्वजन्मींचा हा शाप
घडी सुस्थिरपणाची विसकटे आपोआप...
'कुणी तरी साद घाली दूर अनंतामधून...
एक जिप्सी आहे माझ्या खोल मनांत दडून

काकावाडी : वर्धा,
३-१०-५२

आतां उजाडेल !

आतां उजाडेल !
खिन्न आंधळा अंधार
आतां ओसरेल पार
लहरींत किरणांची कलाबूत मोहरेल
आतां उजाडेल !

शुभ्र आनंदाच्या लाटा
गात फुटतील आतां
मृदु गळ्यांत खगांच्या किलबिल पालवेल
आतां उजाडेल !

वारा हसेल पर्णांत
मुग्ध हिरवेपणांत
गहिंवरल्या प्रकाशीं दहिंवर मिसळेल
आतां उजाडेल !

आनंदांत पारिजात
उधळील बरसात
गोड कोंवळा गारवा सुगंधांत थरारेल
आतां उजाडेल !

फुलतील नकळत
कळ्यांतले देवदूत
निळा-सोनेरी गौरव दिशांतून उमलेल
आतां उजाडेल !

निळें आकाश भरून
दाही दिशा उजळून
प्रकाशाचें महादान कणाकणांत स्फुरेल
आतां उजाडेल !

आज सारें भय सरे
उरीं ज्योतिर्मय झरे
पहाटेचा आशीर्वाद प्राणांतून उगवेल
आतां उजाडेल !

मुंबई,
८-७-५०

गंधांतुन गूढ उकलतें

तें किती लपविलें तरिही
मज नकळत कळतें कळतें
पाकळ्यांत दडलें तरिही
गंधांतुन गूढ उकलतें

मातींत गाढ निजलेलें
जरि बीज न नयनां दिसतें
घन वळतां आषाढाचे
मज नवखी चाहुल येते

रात्रीच्या घन अंधारीं
जरि गहनच सगळें असतें
तें निःशब्दाचें कोडें
मज नक्षत्रांतुन सुटतें

श्रावणांत चित्रलिपीचे
जरि अर्थ न कळले पुरते
तरि ऋतुचक्रापलिकडचें
प्राणांत उमलतें नातें

लहरींतुन थरथरणाऱ्या
जरि भुलवित फसवित पळतें
पावसांत उत्तररात्रीं
मज अवचित लय उलगडते

प्रतिबिंबच अस्फुट नुसतें
जरि शब्दांतुन भिरभिरतें
मौनांत परी हृदयींच्या
कधिं पहाट होऊनि येतें

दूरांत पलिकडे जेव्हां
हळु गगन धरेला मिळतें
तें अद्भुत मज कळल्याची
वेदनाच नुसती उरते

तें किती लपविलें तरिही
मज नकळत कळतें कळतें
पाकळ्यांत दडलें तरिही
गंधांतुन गूढ उकलतें

मुंबई,
३१-७-५०

आज

आज तुझ्या लोचनांत
मला दिसलें आकाश
गूढ निरोप घेऊन
आज आले तुझे श्वास

आज तुझिया स्पर्शांत
कांहीं निराळ्याच खुणा :
भारावली असूतानें
ज्यांत जन्मांची वेदना

'आज तुझिया बोलांत
सीमा सरून शब्दांची
नकळत उमलली
पहाट ही निःशब्दाची

आज निराळेंच भासे
तुझ्या अधरींचें स्मित
लकेरच चांदण्याची
जणुं भिजली दंवांत

आज तुझ्या पावलांत
झालें भविष्य चकित
फलभारें जड झाला
निळा-सोनेरी एकांत

आज तुझ्या रूपांतून
झाला अरूपाचा भास
उरीं पहाटेआधींच
जाग आली प्रकाशास

मुंबई,
१२-१०-५०

चिरनूतन

ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

मृदुल उन्हाचें भिजवित रेशिम
ये कधिं रिमझिम श्रावणसरिसम
अर्ध-उमलल्या फुलांभोंवतीं हासत फेर धरून
ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

कधिं फुटणाऱ्या या लाटांपरि
कधिं हळव्या हिरव्या वाटांपरि
चांदण्यांत कधिं कलश ढगांचे कांठोकांठ भरून
ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

कधिं निजलेल्या बीजांमधुनी
नवा उमलता प्राण होउनी
मृद्‌गंधांतुन नवसृजनाचें आश्वासन मिरवून
ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

कधिं ललकारत आम्रवनांतुन
'कुहूकुहू' गंधांत कालवुन
नव्या वसंतापरी अचानक प्राणांतुन उमलून
ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

'कधीं पहाटे वाहत वाहत
फेनाच्या विस्मयांत नाहत
ये तुझिया स्पर्शांचें कांचन निळया जळीं मिसळून
ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

यंत्रापरि हें होतां जीवन
मंत्रापरि ये हृद्गर्भांतुन
हे चिरयोवन, अखंडनूतन ! जीवनघन बरसून
ये नवीन होऊन पुन्हा तूं, ये नवीन होऊन

मुंबई,
१९-१०-'५०

जर पहाटेच येणार तरी

जर पहाटेच येणार तरी
      ये धुकें होउनी गहन निळें
रे नकळत तव करुणेपरि जें
      दंव होउनि हरित तृणीं निथळे

जर येणारच रात्रीं तर ये
      तूं होउन थरथर पर्णांची
जी शब्दांच्या पुढची...पुढची
      जणुं ओढ अनिर्वच प्राणांची

जर फुलापरी येणार तरी
      तृणपुष्प होउनी ये इवलें
जें घेउनि आशीर्वाद निळा
      भक्तीपरि नकळत सहज फुले

जर ध्यानांतुन येणार तरी
      ये मुग्ध करित तारे, वारे
गिरि सहज-समाधिंत असतांना
      प्रार्थनेंत असतां तरु सारे

ये रंगांतुन येणार तरी
      उरिं घेउन त्यांच्या पलिकडलें
जें सुखवित भुलवित या नयनां
      ज्योतिर्मय होउनि दूर पळे

जर येणारच तर उमलुन ये
मजभंवतींच्या सृष्टींतुन तूं
सृजनाचें स्पंदन होउनि ये
रस-रंग-नाद-गंधांतुन तूं

ये फुलांफळांतुन विकसत रे
ये ऋतूऋतूंतुन रंगत तूं
ये पवनासंगें वाहत तूं
अन् जलधारांतुन नाहत तूं

पण पहाटेच येणार तरी
ये धुकें होउनि गहन निळें
रे नकळत तव करुणेपरि जें
दंव होउनि हरित तृणीं निथळे!

मुंबई,
२२-११-५०

शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं

शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे,
निष्पर्ण तरूंच्या भोंवतीं वारा उदास होऊन फिरे !

दुरून एकला तारा
करितो गूढ इषारा
गहन कोषांत तमाच्या उरीं कुणाची वेदना स्फुरे ?
शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे !

फुटती व्याकुळ लाटा
शोधीत स्वप्नींच्या वाटा
मनांत प्राणांत घुमून ध्वनी विराट लयींत विरे
शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे !

कुणाची नीरव भाषा
भारिते अथांग निशा ?
गिरींत दरींत, दूरच्या वनीं अंधार अजून उरे
शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे !

दाटून राहिलें धुकें
भोंवतीं अबोल मुकें
मधेंच उडत विचित्र पक्षी तमाच्या कुशींत शिरे
शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे !

भरून आकाश, दिशा
कुणाची सृजन-तृषा ?
साऱ्याच सृष्टींत रितेपणाची वेदना व्यापून उरे
शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे !

शिशिरामधली रात्र
उदास आर्त विचित्र !
सुनेपणावर ढाळीत बसे दंवाचीं कोंवळीं फुलें !
शिशिरामधल्या उत्तररात्रीं आकाश मनांत झुरे
निष्पर्ण तरूंच्या भोंवतीं वारा उदास होऊन फिरे !

मुंबई,
३१-१-५१

संथ निळें हें पाणी

संथ निळें हें पाणी
वर शुक्राचा तारा
कुरळ्या लहरींमधुनी
शीळ घालितो वारा

दूर कमान पुलाची
एकलीच अंधारीं
थरथरत्या पाण्याला
कसलें गुपित विचारी ?

भरुन काजव्यांनीं हा
चमके पिंपळ सारा
स्तिमित होउनी तेथें
अवचित थबके वारा !

किरकिर रातकिड्यांची
नीरवतेस किनारी
ओढ लागुनी छाया
थरथरती अंधारीं !

मधेंच क्षितिजावरुनी
वीज लकाकुनि जाई
अन् ध्यानस्थ गिरीही
उघडुनि लोचन पाही !

हळुच चांदणें ओलें
ठिबके पानांमधुनी
कसला क्षण सोनेरी
उमले प्राणांमधुनी !

संथ निळें हें पाणी
वर शुक्राचा तारा
दरवळला गंधानें
मौनाचा गाभारा !

पुणें,
७-६-५१

मी फूल तृणांतिल इवलें

जरि तुझिया सामर्थ्यानें
ढळतील दिशाही दाही
मी फूल तृणांतिल इवलें
उमलणार तरिही नाहीं

शक्तीनें तुझिया दिपुनी
तुज करितिल सारे मुजरे
पण सांग कसें उमलावें
ओठांतिल गाणें हसरें ?

जिंकील मला दंवबिंदू
जिंकील तृणाचें पातें
अन् स्वतःस विसरुन वारा
जोडील रेशमी नातें

कुरवाळित येतिल मजला
श्रावणांतल्या जळधारा
सळसळून भिजलीं पानें
मज करितिल सजल इषारा

रे तुझिया सामर्थ्यानें
मीं कसें मला विसरावें ?
अन् रंगांचें गंधांचें
मीं गीत कसें गुंफावें ?

येशिल का सांग पहाटे
किरणांच्या छेडित तारा :
उधळीत स्वरांतुन भंवतीं
हळु सोनेरी अभिसारा ?

शोधीत धुक्यांतुन मजला
दंवबिंदू होऊनि ये तूं
कधिं भिजलेल्या मातीचा
मृदु सजल सुगंधित हेतू

तूं तुलाच विसरुन यावें
मीं तुझ्यांत मज विसरावें
तूं हसत मला फुलवावें
मीं नकळत आणि फुलावें

पण तुझिया सामर्थ्यानें
ढळतील दिशा जरि दाही
मी फूल तृणांतिल इवलें
उमलणार तरिही नाहीं

मुंबई,
२८-६-५१

दुःख

या माझ्या पंखांनीं
उडण्याचें वेड दिलें
पण माझ्या हातांनीं
घरटें हें निर्मियलें

जगण्याची ओढ अशी
उडण्याचें वेड असें
घरट्याच्या लोभांतहि
गगनाचें भव्य पिसें

व्योमांतुन उडतांना
ओढितसे मज घरटें
अन् उबेंत घरट्याच्या
क्षुद्र तेंच मज गमतें!

हें विचित्र दुःख असें
घेउनि उरिं मी जगतों
घरट्यांतुन, गगनांतुन
शापित मी तगमगतों

मुंबई,
३०-७-५१

मी चंचल होउनि आल्यें

मी चंचल होउनि आल्यें
भरतीच्या लाटांपरि उधळित जीवन स्वैर निघाल्यें

फुलवुनि गात्रीं इंद्रधनुष्यें
क्षितिज त्रिंधुनी धुंद कटाक्षें
विरघळलेले नवथर उन्मद चंद्रकिरण मी प्याल्यें
मी चंचल होउनि आल्यें

आषाढांतिल घनापरी मी
गर्जत बरसत विराट व्योमीं
अस्तित्वाच्या लंघुनि सीमा उधळुनि प्राण निघाल्यें
मी चंचल होउनि आल्यें

धूसर अंधारांतुन शोधित
पिशापरी मी मम चिरवांछित
शुक्राच्या प्रतिबिंबापरि मी स्वप्न जळाचें झाल्यें
मी चंचल होउनि आल्यें

श्रावणाचिया अधरीं लपुनी
रिमझिमणाऱ्या धारांमधुनी
पानांवरचे पुसून आंसूं ऊर्वशीच मी हसल्यें
मी चंचल होउनि आल्यें

नजराणे घेऊन ऋतूंचे
हृदयांतिल गंधित हेतूंचे
आकाशाची प्रिया कधीं मी होउनि लाजत सजल्यें
मी चंचल होउनि आल्यें

मी शब्दांना फसवुनि हसल्यें
रंगांना भुलवून निसटल्यें
विहग स्वरांचे माझी छाया शोधित वणवण फिरले
मी चंचल होउनि आल्यें

।जन्ममृत्युचें लंघुनि कुंपण
स्थलकालाच्या अतीत उमलुन
प्रवासिनी मी चिरकालाची अनाघ्रात ही उरल्यें
मी चंचल होऊनि आल्यें.।

मुंबई,
२३-९-५१

आनंद्यात्री

अफाट आकाश
हिरवी धरती
पुनवेची रात
सागर-भरती
पाचूंची लकेर
कुरणाच्या ओठीं
प्रकाशाचा गर्भ
जलवंती-पोटीं
अखंड नूतन मला ही धरित्री
आनंद्यात्री मी आनंद्यात्री

मेघांच्या उत्सवीं
जाहलों उन्मन
दंवांत तीर्थांचें
घेतलें दर्शन
दूर क्षितिजाची
निळी भुलावण
पाशांविण मला
ठेवी खिळवून
अक्षयवीणाच घुमे माझ्या गात्रीं
आनंद्यात्री मी आनंद्यात्री

हलके काढून
कंटक पायींचे
स्वरांत विणिले
सर मीं स्वप्नांचे
हासत दुःखांचा
केला मीं स्वीकार
वर्षिलें चांदणें
पिऊन अंधार
प्रकाशाचें गाणें अवसेच्या रात्रीं
आनंदयात्री मी आनंदयात्री

मुंबई,
२-१०-५१

हात हवे मज —

हात हवे मज नाजुक सुंदर
जुइपुष्पांपरि ज्यांचें मार्दव
श्रावणांतल्या उन्हापरी अन् ज्यांचें लाघव!
स्पर्श जयांचा स्पर्शमण्यापरि
अवखळ चंचल जे लाटांपरि
दडलें ज्यांतुन
प्रमत्त यौवन
पुनवेच्या उत्फुल्ल रात्रिचें रजत निमंत्रण

हात हवे मज नितांत वत्सल
क्षमाशील जे क्षमेहुनीही
पुण्यशील जे गंगेहुनिही
जे मायेचा घांस भरविती चिमण्या ओठीं
जे चुकलेल्या पांथस्थांना दीपच होती!
हात अन्नपूर्णेचे असले!
साफल्याचें अन् तृप्तीचें
ब्रीद जयांचें या धरणीपरि
सदैव ज्यांची वत्सल पांखर आकाशापरि!

हात हवे मज तसले कणखर
कर्मयोग साकार ज्यांमधें
जे मातीमधिं बीज पेरिती
धगधगणाऱ्या उन्हांतही जे
नांगर धरिती, औत फिरविती!

खपती, श्रमती
जे यंत्रांवर, जे घाण्यांवर,
हातोड्यांवर, अन् मोटेवर
अन् जे घाणीच्या पाळ्यांवर;
दिव्य उद्यांच्या मानवतेचे शिल्पकार जे !

हात हवे मज तसले अद्‌भुत
सृजनशील जे दिव्य कलाधर !
जे ब्रह्याशीं स्पर्धा करिती;
चितारिती जे
इंद्रधनूचें स्वप्न मुलायम !
छेडितात जे
पार्थिवतंतुन गीत अपार्थिव !
स्पर्शे ज्यांच्या
शब्दांमधुनी
निःशब्दाचें गुपित उलगडे !
किमया ज्यांची
क्षुद्र असुंदर पाषाणांतुन
निराकार चिरसौंदर्याची घडवी मूर्ति !

हात हवे मज
खिस्तापरि ते पवित्र तसले !
वर्षेहुनि जे दयार्द्र असुनी,
कडाडणारा करांत आसुड घेउनि येती
क्रुद्ध विजेपरि आणि उगारिति
त्यांच्यावरती, केला ज्यांनीं
बाजारच मंदीर प्रभूचें;

विकिती जे बांधून खगांना,
मुक्त उडावें नभांत ज्यांनीं !
विकिले ज्यांनीं अपुले आत्मे
क्षुद्र आपुल्या स्वार्थासाठीं !
हात हवे मज
असे शुभंकर अन् प्रलयंकर
शांतिरूप जे
ज्यांत जळे परि विराट संगर !

हात हवे मज तसले मंगल :
मध्यरात्रिच्या प्रशांत प्रहरीं
जग सारें निद्रित असतांना,
असतांना नभ नक्षत्रांकित
गिरि पद्मासनिं ध्यानावस्थित
चराचराचें मैत्र दाटुनी
सहजच जे प्रार्थनेंत जुळती
सहजच जे प्रार्थनेंत स्फुरती !
जे चिरजागृत, जे करुणामय
जे मृत्युंजय, जे अमृतमय
आशीर्वादच मूर्तिमंत जे
उरले जे उपकारापुरते
हात हवे मज असले मंगल
पवित्र सुंदर !

मुंबई,
१३-१०-५१

कधीं पाहतों-

कधीं पाहतों
मी माझ्यांतच विचित्र मानव
क्षुद्र अविकसित विद्रुप दानव
अंधारांतुन अन् चिखलांतुन
वृक्षमुळांपरि भूविवरांतुन
चेटकिणीच्या हातांपरि निज शरीर अपुलें
क्षुद्र घृणास्पद; फिरे परंतु
मिरवित मिरवित जीवनजंतु
अंधपणांतच सरपटणारा
कुढ्या तमांतच अन् जगणारा
विचित्र मानव !

कधीं पाहतों
मी माझ्यांतच विराट मानव
पावलांतुनी उमले ज्याच्या उषाच अभिनव !
हिमालयापरि देह जयाचा
मुकुट शिरावर रविकिरणांचा
पवित्र गंगा स्फुरते ज्याच्या वक्षामधुनी
अन् मृत्युंजय मंत्र जयाच्या अधरांमधुनी !
आकाशाला भिडे जयाचा प्रचंड माथा
हसत उलटतो नक्षत्रांचा प्रकाशगाथा
अमर्त्यतेच्या वाटेवरला जीवनयात्री
रवि भाळावर, अमृत गात्रीं
चिरसंजीवन मंगल नेत्रीं !

विद्रुप मीही, विराट मीही
साक्षी केवळ आणिक तरिही
या दोघांचा :
भूविवरांतिल अंधाराचा; आकाशाचा !

मुंबई,
१. ११-'५१

धुक्यांत आम्ही कोरित बसतों

धुक्यांत आम्ही कोरित बसतों
गुपित मनांतिल थरथरणारें;
विणीत बसतों लाटांमधले
प्रतिबिंबांचे गूढ इषारे !

दंवबिंदूंतिल हळवें स्पंदन
जाणिवेंत कधिं टिपून घेतों;
गडद निराकाराची किमया
कधिं शब्दांतुन फुलवित बसतों !

तें स्फुरणारें थरथरणारें
दंवबिंदूंतुन, इंद्रधनूंतुन,
गहन निशेंतुन, नक्षत्रांतुन,
भाद्रपदांतील रंगघनांतुन !

...जाणिवेंतलें जाणिवेंत पण...
शब्दांतुन प्रतिबिंबच उरतें
उरिं सूर्याचें बिंब धरुनिया
जलवंती नित मनांत झुरते

गुपित अनिर्वच निःशब्दाचें
शब्दांच्या सीमेवरलें तें
जाणवतें पण हाय ! मिळेना...
असून हातीं अतीत उरतें !

तरीहि बसतों धुक्यांत कोरित,
गूढ रेखितों लाटांमधुनी
खोदित बसतों मौनावरती
शब्दांचीं, प्रतिमांचीं लेणीं !

पुणें,
६-११-५१

विस्मरणाचें दान तुझें तें

विस्मरणाचें दान तुझें तें सरलें आज
आठवणींचा घेउनि आलिस सुंदर साज

तसलें कांहीं तेव्हांचें तें
मनीं न माझ्या भलतेंसलतें
उरीं न कटुता शल्यहि कांहीं नुरलें आज
आठवणींचा घेउनि आलिस सुंदर साज ।

कुठें बोलणें ? हसलिस नाहीं
घडलेंच जणूं नव्हतें कांहीं
पाळिलास नच साधाही तूं रीतिरिवाज
आठवणींचा घेउन आलिस सुंदर साज

असून ओळख अनोळखी तूं
असून उत्सुक अनुत्सुकहि तूं
हसली का मग जिवणींतुनि सोनेरी लाज
आठवणींचा घेउनि आलिस सुंदर साज

(लकब तुझी ही कांहिं निराळी
शब्दांवर मौनाची जाळी
विरक्तींत शिशिराच्या दडला पण ऋतुराज
आठवणींचा घेउनि आलिस सुंदर साज

तृप्त गडे मी व्यथा कोठुनी ?
मोहरलें पण मौन स्वरांनीं
चांदण्यांत उरिं यमुनाकांठीं हसला ताज
आठवणींचा घेऊनि आलिस सुंदर साज !

मुंबई,
११-११-५१

तूं असतिस तर -

तूं असतिस तर झालें असतें
गडे उन्हाचें गोड चांदणें
मोहरलें असतें मौनांतुन
एक दिवाणें नवथर गाणें !

बकुळीच्या पुष्पांपरि नाजुक
फुलले असते गंधानें क्षण,
अन् रंगांनीं भरलें असतें
क्षितिजावरचें खिन्न रितेंपण

पसरियली असती छायांनीं
चरणतळीं मृदु शामल मखमल
अन् शुक्रानें केलें असतें
स्वागत अपुलें हसून मिस्किल

तूं असतिस तर झालें असतें
आहे त्याहुनि जग हें सुंदर
चांदण्यांत विरघळलें असतें
गगनधरेंतिल धूसर अंतर

मुंबई,
२२-११-५१

तुझी निराळीच तऱ्हा

विजेपरी चमकून
तूं न जिंकलेंस मन
दिपवून भुलवून

लाटांपरी भरतीच्या
बुडविलेंस न कधीं
मत्त वेगांत प्रीतीच्या

नाहीं तुझ्या बोलण्यांत
धुंद पुनवेची रात,
चांदण्याची बरसात

नित्य नवा आविष्कार
फुलविलास न कधीं
ज्यांत शब्दांचा शृंगार

सांगितलेंस गुपित
पहाटेच्या दंवापरी
हळु तृणांच्या कानांत

कळीपरी नकळत
पानाआड दडूनच
फुललीस अवचित

गाढ एकांताच्या मनीं
शहारलीस होऊन
स्निग्ध लाजरी चांदणी

दाविलीस लोचनांत
एक नवीनच वाट,
एक नवीन पहाट

विजेपरी चमकून
तूं न जिंकिलेंस मन
दिपवून भुलवून

तुझी निराळीच तऱ्हा
तुझ्या अबोलपणांत
गडे अमृताचा झरा !!

पुणें,
२९-१२-५१

क्षणांत असल्या

असे भिडावे
नकळत क्षणभर अपुले डोळे
उमलुन यावें
हृदयांतिल हितगूज मोकळें

असाच व्हावा
स्पर्श कधीं नवथर ओझरता
अन् उमगावें
जें शब्दांना ये न दावितां

तूं उधळावें
पाकळ्यांतलें निर्मळ मार्दव
सदाफुलीपरि
सदा तुझें फुलणारें लाघव

तुझी गूढता
मध्यरात्रिच्या आकाशापरि
पटवित ओळख
पसरत यावी स्निग्ध अंतरीं

ठाउक मजला
वाटहि कधिंतरि तमांत बुजते
झुळझुळणारें
गीत अधरिंचें अवचित थिजतें

कुणी करावी
गहन उद्यांची खंत आज पण ?
क्षणांत असल्या
शाश्वतिचें जर नवें निमंत्रण !

जाणिवंत तूं
चमक होउनी गडे चांदणी
अशीच अविरत
शुभ्र क्षणांची करित सांडणी !

मुंबई,
१९५१

ही उदास संध्याकाळ

ही उदास संध्याकाळ
खिन्नपणा पांघरून बसला झुरत दूरचा माळ !

असुनीही नसल्यासम पानें
थिजलें त्यांच्या मर्मिचें गाणें
फिकट पांढरी चंद्रकोर उरिं जपत बसे आभाळ
ही उदास संध्याकाळ !

संथ तरंगत मेघ एकला
नकळे शोधित काय चालला
अंधाराचें करित ध्यान जणुं पर्वत भव्य विशाळ
ही उदास संध्याकाळ !

मनीं अकारण कळवळलें जळ
कसली तळमळ ? कशास विव्हळ ?
करीत सळसळ व्याकुळ पिंपळ आठवितो गतकाळ
ही उदास संध्याकाळ !

ही वाऱ्याची झुळुक लाजरी
अकालींच जणुं प्रौढ जाहली
तिलाच नकळत तिच्या अधरिंचें विरलें हास्य खट्याळ
ही उदास संध्याकाळ !

अंधाराची शामल चाहुल
जळांत भिनली ढाळित काजळ
विकट सावल्यांतुन हो जागृत भयभीषण वेताळ
ही उदास संध्याकाळ !

उरल्यासुरल्या प्रकाशकणिका
खिरल्या काळोखांतच देखा
दूर कुठेंसा परंतु दिसतो लाल केशरी जाळ !
ही उदास संध्याकाळ !

पुणे,
२-१-५२

व्यथा

तुज कधींच नाहीं कळलें, नाहीं कळलें
मी तुझ्याचसाठीं किती किती तळमळलें !

पण कसें कळावें ? तेव्हां अभिमानानें
भांडलें, तंडलें, फणफणलें क्रोधानें
कांटेरी उधळुनि शब्द परतलें मागें
तें घडलें सारें...सारें अंधपणानें !

पण खरेंच नव्हतें तसलें कांहिं मनांत
जें होउनि अग्नी धगधगलें शब्दांत
जातांना भिडली नजर तुझ्या नजरेला
मीं व्यथा पाहिली भिजलेली तेजांत !

का खरीच होती माझी तुजवर प्रीत ?
कां अशी वागलें ? कुठली असली रीत ?
अपुल्याशीं केलें मींच समर्थन माझें
अन् म्हटलें जुळविन पुन्हा नवीनच गीत

त्या गीताचे पण सूर कधींच न जुळले
मी ज्योत व्यथेची होउनि जळलें, जळलें
मीं म्हटलें विसरुनि जाइन सारें सारें
तुज सांगुं कसें रे मलाच मीं किति छळलें !

*

वाटलें कितिकदां पुन्हा तुजकडे यावें
अन् मिठींत तुझिया माझेंपण विसरावें
वाटलें कितिकदां मिटून अलगद डोळे
रे तुझ्या प्रीतिच्या आवेगांत बुडावें !

ओसरला अवचित कलह मनांतिल सारा
अन् विरला क्षणिं त्या अभिमानाचा पारा
उगवला मनाच्या निर्मळ क्षितिजावरती
कोवळी शुभ्रता शिंपित हसरा तारा !

मी तशीच उठलें...होता जरि अंधार
काढियला अडसर आणि उघडिलें दार
का फसविति डोळे ? तूंच उभा दाराशीं...
मी कोसळलें...घेऊन तुझा आधार !

शिर खुपसुनि वक्षीं स्फुंदुनि स्फुंदुनि रडलें,
मी वादळांतल्या फुलापरी थरथरलें
'या चरणांपाशीं मीच निघालें होतें—'
वाटलें म्हणावें—परंतु शब्द न फुटले !

ही व्यथा मनींची मौनांतच सांकळली
का असेल तुजला अश्रूंतुन आकळली ?
मी नाहिं बोललें...नाहिं जाहला धीर...
वेदना उरींची उरींच रे कळवळली !

अजुनीहि तरी कधिं एकांतीं तळमळतें
तळमळतें, जळतें आणि स्वतांशीं म्हणतें :
तुज कधींच नाहीं कळलें, नाहीं कळलें
माझेंपण विसरुन किती किती तळमळलें

पुणें,
१९५२

क्षणपुष्पांच्या सरी

चिंतनीं उभ्या तरूंच्या तळीं
गुंफिली छायांनीं सांखळी
पालवी सळसळली मोकळी
चांदणें हळुच मिसळलें जळीं

उडाला तरळत हळु काजवा
हवेंतुन शिरशिरला गारवा
उसासा गंधित टाकुनि असा
कुजबुजे वारा गंधर्वसा !

दिशांची तरल पापणी मिटे
संथ जळ पुलकफुलांनीं नटे
विरहिणी रमणीपरि नच कळे
मेघ कां आतुर होउनि वळे ?

डंवरला काळ पारिजातसा
क्षणांच्या शुभ्र फुलांनीं असा
अमल ही नीरवता अंतरीं
सांठवी क्षणपुष्पांच्या सरी !

मुंबई,
१९५२

निर्मिति

कळलें ज्या क्षणिं अंधाराला
नक्षत्रांशीं अपुलें नातें
ज्या क्षणिं भेदुनि भूमीचा थर
रुजून आलें हिरवें पातें !

लवुनि घेतलें आषाढानें
ज्या क्षणिं या मातीचें चुंबन
विसरुन मीपण आकाशानें
दिलें धरेला दृढ आलिंगन !

त्याच क्षणीं मी अमर जाहलों
लघुनिया मरणाचें कुंपण
मरण विरघळे अमरपणांतच
उमले जेव्हां सृजनाचा क्षण !

गळला घुंगटपट काळाचा
प्रियकर होउन आलें जीवन
दिक्कालाच्या अतीत झालें
या प्राणांचें अमृतमीलन !

त्या क्षणिं या आकृतिचें बंधन
मलाच माझें नकळत गळलें
विदेहीच त्या क्षणीं परंतु
आकाराचें रहस्य कळलें !

रहस्य कळलें अंधाराला
कळलें नक्षत्रांशीं नातें
अन् मी भेदुनि भूमीचा थर
रुजलों होउनि हिरवें पानें

मुंबई,
१४-१-५२

कधीं एकदां

कधीं एकदां
अनंत अथांग आकाशाखालीं
उत्तर दक्षिण गिरकी घेउन
वाहत भरारा म्हणाला वारा :
जीर्ण विचारांचीं, जीर्ण संकेतांचीं
वाहून नेऊन सुकलीं पानें
निर्मळ मोकळीं करितों रानें

तोंच खळाळत, धुंद उसळत
नदी धावली आणि म्हणाली :
लोकमाता मी
लोकसेवेचें माझें हें व्रत
जातें मी वाहत आणि फुलवित
कांठाकांठांनीं
दोन्ही हातांनीं
फुलांची, फळांची समृद्ध सृष्टी
स्पर्शांत माझिया अमृतवृष्टी

तोंच कडाडत, गर्जत गर्जत
वदली त्वेषांत जळत विद्युत :
मूर्तिभंजक मी जागृत तसीं
करून प्रहार
भेदितें अंधार

माझीच शक्ति
देतसे मुक्ति
जीर्ण आकारांस ! जीर्ण प्रतिमांस !

बाजूस कोठें लपून होतें
हिरव्या तृणांत फूल इवलें
उभें एकलें !
वनपरीचें स्वप्नच जणुं
तिच्या नकळत मागें राहिलें
आणि उमललें !
इंद्रधनुष्यच अथवा लाजरें
भूमीला स्फुरलें !
रंगांच्या कोंवळ्या
जाहल्या पाकळ्या !
ऐकून नदीचे वायूचे शब्द
निश्चल निःशब्द फूल इवलें
उभें राहिलें !
तयास वाटलें कांहीं बोलावें
हृद्गत आपुलें आणि सांगावें
अधीर लाजऱ्या अधरांमधून
फुटेना शब्द,
फूल इवलें शांत निःशब्द !
तयाचें हृद्गत ऐकण्यासाठीं
थांबला जरा खट्याळ वारा
थांबली बिजली, नदीही थांबली
आतुर दिशाही जाहल्या दाही !
थरथरल्या तोंच पाकळ्या

सांठविलेलें सारें मनांतलें
उचंबळलें
अनंत अथांग आकाशाखालीं
गंधित मौनास इवल्या फुलाच्या
फुटला अंकुर कोंवळ्या स्वराचा
सारें सांठवून
सारें आठवून
फूल म्हणालें
"उमलतें मी...उमलतें मी"

मुंबई,
१२-३-५२